

CUMHURİYET DÖNEMİ

Türk Halıcılığı Kitabı

Editör
Aysen SOYSALDI

CİLT I

ATATÜRK KÜLTÜR
MERKEZİ BAŞKANLIĞI

**ATATÜRK KÜLTÜR
MERKEZİ BAŞKANLIĞI**

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 539
Kaynak Eserler: 41
ISBN Takım Numarası: 978-975-17-4695-5
ISBN: 978-975-17-4696-2

Editör:
Prof. Aysen SOYSALDI

Redaktör:
Yüksek Kurum Uzmanı Evre ÇORUH

Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı-1. Cilt
©Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı-2020
Birinci Baskı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 Balgat-Çankaya/Ankara
Tel: 0312 284 34 18 Belgegeçer: 0312 284 34 65
www.akmb.gov.tr

Grafik-Baskı ve Cilt
Etkileşim Bas. Yay. Tan. Ltd. Şti.
Tel: 0312 384 3136
E-posta: etkilesimbsm@gmail.com

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cumhuriyet dönemi Türk halıcılığı kitabı / editör: Aysen Soysaldı .— 1. baskı .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2020.
3 cilt (x, 1953 sayfa) : fotoğraf, harita, şekil, çizim, belge ; 24 cm .— (AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 539 . Kaynak Eserler ; 41)

Bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751746962 (1. cilt)
9789751746979 (2. cilt)
9789751746986 (3. cilt)
9789751746955 (takım)

HALI -- TÜRKİYE
HALI -- TÜRKİYE -- TARİH
HALICILIK -- TÜRKİYE -- TARİH
SANAT -- HALI -- TÜRKİYE
DEKORATİF SANATLAR -- HALICILIK -- TÜRKİYE
DOKUMA SANATLARI -- HALICILIK -- TÜRKİYE
I. Soysaldı, Aysen II. e.a.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Türk Halıcılığı Kitabı

Editör
Prof. Aysen SOYSALDI

CİLT I

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

TAKDİMLER

Muhammet HEKİMOĞLU.....	V
Zeki ERASLAN.....	VII

SUNUŞ

Aysen SOYSALDI.....	IX
---------------------	----

Anadolu Türk Halılarının Tarihi Gelişimi.....	1
Nalan Türkmen	

Cumhuriyet Döneminde Halı Müzeciliği.....	37
Suzan Bayraktaroğlu	

Doğal Boyacılık.....	65
Hürrem Sinem Şanlı	

Doğal Boyacılık Bibliyografyası.....	119
Hürrem Sinem Şanlı-Oğuzhan Kabalci	

Tarihi Anadolu Halılarında Doğal Boya Analizleri.....	157
Recep Karadağ	

Sümer Halı'nın Halıcılık Faaliyetleri.....	167
Aysen Soysaldı-Meltem Göksel	

Türk-İslam Hayat Tarzında Halıların Yeri ve Önemi.....	217
Aysen Soysaldı	

Halı Bibliyografyası.....	247
Aysen Soysaldı-Ebru Çatalakaya Gök	

Yeni Grup İpek Halılar ve Üretim Merkezleri (Ankara Halı Mağazaları Örneğinde).....	369
Nuran Say	

Batı Anadolu Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Yabancı Şirketler (1860-1934) ve Türk Halıcılığına Etkisi.....	397
Elvan Özkavruk Adanır	

Adıyaman Halıları.....	427
Esra Atık	

Ağrı Yöresi Halıları.....	445
Hanife Güneş Yarmacı	

Afyonkarahisar Yöresi Halıları.....	479
Ülkü Küçük Kurt	
Dazkırı Yöresi Halıları.....	503
Habibe Kahvecioğlu Sarı-Fatoş Neslihan Arđun	
Aksaray Taşpınar Halıları.....	537
Pakize Kayadibi	
Döşemealtı Halıları.....	577
Ömer Zaimoğlu-Menekşe Suzan Teker	
Çoruh Vadisi Halıları.....	605
Ayşe Aslıhan Eroğlu	
Yağcıbedir Halıları.....	623
Didem Atış	
Burdur Halıları.....	639
Aysen Soysaldı-Nihal Ülger	

DAZKIRI YÖRESİ HALILARI

DAZKIRI REGION CARPETS

Habibe Kahvecioğlu Sarı*
Fatoş Neslihan Arđun**

ÖZET

Dazkırı, Afyonkarahisar'a bağlı, halılarıyla ünlü bir ilçedir. Dazkırı yöresinin sakinleri, "Tatoğlu Yörükleri" ile "Farsak" aşiretinin torunlarıdır. Tatoğlu Aşireti, özellikle özgün Dazkırı halılarının dokunduğu ve buradan çevreye yayıldığı Aşağıyenicce Köyü'nün de kurucularıdır.

Dazkırı halıları ile ilgili veriler, 2017 ve 2018 tarihlerinde Aşağıyenicce Köyü, Yüreğil Köyü ve merkez ilçede yapılan alan araştırması ile Denizli'de özel bir koleksiyonda tespit edilen Dazkırı halı örneklerini belgeleme yöntemiyle bir araya getirilmiştir. Batı Anadolu Bölgesinin ünlü dokuma merkezlerinden Dazkırı'da halı üretimi günümüzde yapılmamaktadır.

Dazkırı'da halılar desen özelliklerine göre dörde ayrılmaktadır. Bunlar; "gazelli halı", "cepli halı", "çarklı halı" ve "ak seccâde/sütunlu/kalemlı" halıdır. Halıların çözgü, atkı ve hav iplikleri tamamen yündür. İpler yöredeki kadınlar tarafından kirmanla eğrilerek elde edilmekte ve "kirman ipi" adıyla anılmaktadır. Yine ipler dokuyucu kadınlar tarafından yörede yetişen kök boya, ceviz kabuğu ve yaprağı, davşancık otu ile boyanmakta ve boyanın içine sabitlemek amacıyla yörede "sey" de denilen nişadır katılmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu. hkahveci@pau.edu.tr

** Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu. fargun@pau.edu.tr

Yalnız mavi, siyah ve parlak kırmızı renk elde etmek için hazır toz boyalar kullanılmıştır. Dazkırı halılarının önemli özelliklerinden birisi de iki dar kenarında, 10-13 cm. genişliğinde, iki kırmızı renk arasında, yeşil veya mavi renkli şeritlerin yer aldığı kilimliğin bulunmasıdır. Yörede kilimlik bölümüne “etek” de denilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Afyonkarahisar, Dazkırı, El Dokumacılığı, Halı, Yayı, Seccade.*

ABSTRACT

Dazkırı is a district of Afyonkarahisar, famous with its carpets. The inhabitants of the Dazkırı region are descendants of the “Tatoğlu Yoruks” and the “Farsak” tribe. Tatoğlu tribe is known to be the founders of the village of Aşğıyenice where the original Dazkırı carpets were weaved and spread from there to the environs. Data on the Dazkırı carpets were prepared by documenting the samples of Dazkırı carpets which were found in a private collection in Denizli and by the field research conducted in 2017 and 2018 years in Aşğıyenice village, Yüreğil village and the central district. Carpet production is no longer made in the Dazkırı, one of the famous weaving centers of Western Anatolia.

In Dazkırı, carpets are divided into four according to the pattern characteristics. These are leaf carpet” (gazelli halı), “pocket carpet” (cepli halı), “wheel carpet” (çarklı halı), “autumn and “white prayer rug / column / pencil” carpet (ak seccâde/sütunlu/kalemli halı). The warp, weft and pile yarns of the carpets are completely from wool. The yarns were made by the women in the region who were rope spinning them in a kirman and called them “kirman ropes”. The yarns were also dyed by the weaver women who used root, walnut shell and leaves, “davşancık” plant grown in the region as dyes and sal ammoniac called “sey” in the region as a mordant. But for blue, black and bright red colors dye powders have been used. One of the most important features of the Dazkırı carpets is the rug sections, which are composed of three green or blue stripes between two red located on two narrow sides of 10-13 cm wide. The rug section is called “etek” in the region.

Key Words: *Afyonkarahisar, Dazkırı, Hand Weaving, Carpet, Floor Covering, Prayer Rug.*

1. Dazkırı Yöresinin Coğrafi Durumu ve Tarihi

Dazkırı ilçesi Göller yöresi içinde ve Afyonkarahisar İline 150; Denizli'ye 80 km. uzaklıkta, Ankara -Denizli -İzmir devlet kara yolu ve D.D. Yolu üzerindedir. İlçe, güneyden Acıgöl ve Denizli ili Çardak ilçesi, kuzeyden Denizli ili Çivril ilçesi, kuzeydoğudan Evciler, doğudan Başmakçı ilçeleriyle çevrilidir. Dazkırı, Ege ve Akdeniz Bölgelerini birbirine bağlayan geçit durumundadır. İlçenin güneyinde Söğüt Dağları, kuzeyinde Maymun Dağı ve Bozdağlar bulunmaktadır.

İlçe arazisi doğudan batıya uzanan genişçe bir vadidir, bu vadi içerisinde küçük yayla ve boz tepeler bulunmaktadır. Dazkırı adının kelime manası da buradan gelmektedir. Dazkırı kelimesi; bozkır, açık alan, kırlık anlamlarını taşımaktadır. Yörenin en verimli toprakları Dazkırı ve Evciler ovalarıdır. Acıgöl bu bölgededir ve gölün bir kısmı Denizli'nin Çardak ilçesi arazisindedir (<http://www.dazkiri.bel.tr>). Acıgöl'de suyun acılığı nedeniyle canlı yaşamamaktadır. Etrafında kurulu tesislerde sodyum sülfat üretimi yapılmaktadır. Acıgöl'ün tuzu İstanbul ve İzmir'e gönderilerek boya sanayiinde ve zırnık yapımında kullanılmaktadır. İlçe arazisi Trahit, Kalker ve bir kısım granitten meydana gelmektedir. Arazinin %65'i düz ovalık olup Dazkırı Ovası adıyla anılmaktadır. Başlıca ürünü kuru ziraattır. Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mercimek gibi kuru ziraat yanında sanayi bitkisi olarak haşhaş, pancar, ayçiçeği gibi bitkiler de müsaade edildiği miktarda ekilmektedir. Özellikle afyon ekimi her çiftçi tarafından yapılmakta, haşhaş ve afyon sakızından faydalanılmaktadır (A. Toköz 2009: 22).

Dazkırı ve çevresinin Türk tarihi açısından yaklaşık 800-900 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. İlçe sınırları içerisinde Hitit, Lidya, Pers, Makedonya İmparatorluğu, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans gibi pek çok devlet hâkimiyet kurmuştur. Bugün meydana çıkan eserlerde bu milletlere ait pek çok tarihi eser bulunmaktadır (A. Toköz 2009: 11).

1071 Malazgirt zaferinden sonra Türk boylarının Anadolu'ya göç etmesiyle birlikte Türkman Yörükân taifesinden, Polatlı (Bolatlı, Bolat) Cemaati Hazar Denizi'nin güneyinden Anadolu'ya girmiştir. Polatlı Cemaatinin bir kısmı Maraş, Ankara, Karahisar-ı Şarki, Sivrihisar ve Edirne bölgelerine yerleşmişlerdir. Polatlı Cemaatine mensup diğer bir kısım ise şu an Dazkırı denilen bölgeye yerleşerek Türk adetleri uyarınca mensubu buldukları cemaatin ismini oraya vermişler ve bu köyün ismi Polatlı (Polat, Bolat, Bolatlı) diye anılmıştır (A. Toköz, 2009: 11).

Bayar (1995: 189), Dazkırı'ya yerleşen diğer cemaatleri şöyle sıralar:

Cemaatın adı	Yerleşim yeri	Bağlı bulunduğu topluluk
Polad, Poladlar	Dazkırı Kazası	Türkmen taifesi
Selman_1 Kebir	Sandıklı-Dinar-Dazkırı	Danişmendlü Türkmen
Yüreğil (Yorağıl)	Emirdağ- Dazkırı	Morcacı Türkmen Aşireti
Civanşir	Afyonkarahisa-Şuhud-Çölabad-Sandıklı-Dinar-Dazkırı	Danişmendlü Türkmen Türkmenidir.

Dazkırı ilçe merkezinin bugünkü sakinleri, Selçuklu Oğulları'nın Anadolu'ya yayılması ile birlikte "Tatoğulları" adıyla bilinen Kızılırmak boylarından gelenler ile daha sonraları Adana civarından gelerek yerleşen "Far-sak" aşiretinin mensuplarıdır (S. Mergen ve H. Alantar 2003: 106, T. Dinar, 2006: 7, A. Toköz 2009: 25).

"Bir alay kuvvetinde Tatoğlu Aşireti Dazkırı'yı merkez yurt olarak kurmuş ve bugün değişik isimler almış olan Yukarı Yenice, Demirciköy, Çiftlik, Aşağı Yenice, Darıcılar, Gençali, Yüreğil Köylerini değişik hizmetler için yerleşim sabası haline getirmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Gönüllü Sipahi Alayı olarak görev ve imtiyaz sahibi olan Tatoğlu Hacı Osman Ağa, atların yayılışını Yüreğil ve Gençali otlaklarında otlayıp barındırmıştır. Bu atların toplu halde yayılım yapıp bırakılmasına "öğrek" denmektedir. Atların bol olması nedeniyle uzun süre Bolatlı adını taşıyan Dazkırı, Cumhuriyet devrinde Ankara'nın Polatlı ilçesi ile karıştırıldığı gerekçesiyle önce Tazkırı daha sonra da Dazkırı adını almıştır.

Dazkırı İlçesine bu iki aşiret dışında Bulgaristan'dan göç etmiş Türk nüfusu da iskan edilmiştir. "Akarca, İdris, Yayla, Hisaralan, Hasandede, Bozan köyleri Bulgar göçmeni Türklerin oluşturdukları köylerdir" (A. Toköz 2009: 25).

2. Dazkırı Dokumacılığının Gelişim Süreci

Dazkırı'da halıcılığın tarihi ile ilgili belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı Ali Toköz'ün, Dazkırı kazası hakkında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda on sekiz yıl gibi uzun bir süre yaptığı çalışmalarından anlaşılmaktadır. Dazkırı'nın 1402 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra tutulan belgeler arasında Dazkırı kazasının halı, kilim ve çuval dokuma konusunda önemli bir yerde bulunduğunu gösteren belgeler de yer almaktadır.

Ali Toköz'ün (2009: 25) araştırmasında yer alan bu belgelerden ilki, Padişah I. Mahmud zamanına ait 17 Ekim 1736 tarihli fermandır, "Cevdet Askeri tasnifi içerisinde 10059 envanter numarası ile kayıtlıdır. Bu belgede, Askerin ihtiyacı olan 737 adet seyishane (ağırlık beygirine verilen isim) kilimi ve 450 adet un çuvalının Dazkırı ve çevresinden satın alınarak cebhane-i amireye teslim edilmesi hakkında emir yer almaktadır. Buradan Dazkırı ve çevresinde kilim dokumacılığının çok eskilere dayandığı ve Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan kilim ve çuval dokumalarını yaparak büyük bir açığı kapattığı anlaşılmaktadır. İkinci belge; Padişah II. Mahmud zamanına ait 19 Ocak 1835 tarihli Cevdet Askeri 221 numaralı belgedir. Bu belgede, Osmanlı ordusundaki askerlerin yatakları için lazım olan 16243 adet yün kilimin Kütahya sancağına bağlı Dazkırı kazasında imal ettirilip gönderilmesi yazmaktadır. Bu ikinci belge de Dazkırı ve çevresinin halı ve kilim dokumasında söz sahibi bir yer olduğunu ve Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir potansiyelde üretim yapıldığını göstermektedir. Dazkırı'da dokumacılığın ne kadar önemli olduğunu gösteren Üçüncü belge ise; Padişah I. Abdülmecid zamanına ait 20 Temmuz 1846 tarihli Cevdet Askeri 4517 numaralı belgedir. Bu belgede; Nizamiye askerleri için lazım olan 1095 adet dokuma kilimin Dazkırı kazasında imal ettirilmesi ve masraflarının ödenmesi ve kilimlerin nasıl teslim edileceği bildirilmektedir".

Yine Ali Toköz'ün Dazkırı kazası ve köylerindeki eşkiyalık olayları ile ilgili bildirdiği başka bir belge de; "Padişah I. Abdulhamid zamanına ait 12 Ağustos 1785 tarihli Cevdet Adliye 4411 nolu belgedir. Bu belgede; Başmakçı köyünü basıp mallarını ve eşyalarını gasp eden ve köy camisindeki hahları çalan Polatlı köyü abalisinden Tatoğulları İbrahim, Kasım ve Hasan Nam adlı kişiler hakkındaki davaya ait kayıttır" (Ali Toköz, 2009, s:16).

Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Dazkırı'da bu dönemde halı dokumakta ve köy camisinde kullanılmaktadır. Dazkırı ilçesinde 18.yy'ın ilk yarısında el dokumacılığının varlığı ve önemi bu belgelerden de anlaşılmaktadır.

Dazkırı'da bir dönem Romanya'nın Siebenbürgen Kilisesine de halı dokunduğunu kaynaklardan öğreniyoruz

"J. Iten Maritz (1977: 176), özellikle Siebenbürgen'de olan, çok sayıda Hristiyan kilisesi tarafından Dazkırı'da yaptırılan "Siebenbürgen" hahlarından bahsetmekte ve bu tür halıların Romanya kiliselerinde ve Budapeşte'deki Uygulamalı Sanat Müzesi'nde (Museum of Applied Art) hala görülebileceğini ifade etmektedir. En büyük "Siebenbürgen" halı koleksiyonunun Romanya'daki Brasov'da (eski adı ile Kronstadt) bulunan Kara Kilise'de (Black Church) bulunduğunu" belirtmektedir.

“Günümüzde, Romanya’nın Transilvanya Bölgesi Protestan kiliselerinde (Lutherici Mediaş Azize Margaret Kilisesi, Sighişoara Kilisesi, Biertan Kilisesi, Braşov kara kilisesi) yüzlerce Anadolu kökenli halı bulunmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında, Reform Hareketinin Transilvanya’ya ulaşmasının ardından kısa süre içinde şiddetlenen “Protestan İkona-Kırıcılığı” neticesinde kiliselerdeki hemen hemen tüm fresklerin üzeri kapatılmıştır. Transilvanyalı Saksonlar, kiliselerinin sadece kireç boyalı duvar ve sıralardan oluşan mekânlar haline geldiğini görüp bunu değiştirmek istemiş ve tam bu noktada bölgede özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok sayıda bulunan Anadolu halılarını keşfetmişlerdir. Cemaat üyelerinin soğuk kilise sıralarına daha rahat oturmak ve zenginliklerini herkese göstermek amacıyla kullandıkları düşünölen bu halılar, aynı zamanda dini bir güdüyle de kiliselere bağışlanmaya başlanmış ve zengin bir koleksiyon elde edilmiştir” (L. Boz, 2014: 82).

Dazkırı’dan da bu amaçla Romanya’ya halı dokunduğu ve Romanya’da-ki halı müzelerinde Dazkırı halılarına rastlanılabileceği düşünölmektedir.

Dazkırı ilçesinin Denizli-Isparta karayolu üzerinde bulunması yöredeki halıcılığın gelişimine önemli katkı sağlamıştır. İlçeden geçen turist otobüslerinin halı satış mağaza ve üretim atölyelerine uğramaları halı ticaretini önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak günümüzde yeni yapılan karayolu Dazkırı’dan geçmemekte, turist otobüsleri artık ilçeye uğramamaktadır. Bu nedenle Dazkırı’da faaliyet gösteren ve yöredeki kadınlar için gelir imkânı sağlayan; İpekler, Yörük, Muratköy, Han ve İpekyolu halıcılık gibi önemli halı firmaları günümüzde maalesef ki kapanmıştır.

Yörede halıcılığın kadınlar için önemli bir geçim kaynağı ve uğraşı olduğu Aşaağıyence Köyünde görüştüğümüz; Ümmü Koralay (1935) ve Ayşe Koralay’ın (1945) dokudukları halılarla ilgili “şimdiye kadar dokuduğumuz halıları birleştiresek İzmir’e kadar yol olurdu” şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır.

MEGEP (2009: 5), projesi kapsamında hazırlanan Afyon halı desenleri modülünde, 2009 yılında Dazkırı’da beş halı atölyesi bulunduğundan ve 2,5 yılda dokunabilen 5,5 metre karelik bir halının fiyatının 25 bin Euro’ya (yaklaşık 41 milyar 500 milyon lira) ulaştığından bahsedilmektedir. Ancak günümüzde Dazkırı’da üretim yapan atölye bulunmamaktadır.

Bekir Deniz (2000: 116), Batı Anadolu Bölgesi’nin ünlü dokuma merkezlerinden birinin de Afyonkarahisar ve çevresi olduğunu, köylerde Sarıkeçili, Karatekeli, Horzum, Cerit, Saçıkarakalı, Göçüklü, Buhurcu, Mucan yörükleri ve Türkmenler’in yaşadığını ifade ederek yöredeki yaygın dokuma merkezleri ara-

sında Emirdağ, Bayat, Bolvadin, Sandıklı, Dinar ve Dazkırı'yu saymaktadır.

Hüseyin Alantar (2006: 200), Dazkırı halılarının tasarım açısından Bergama ve Konya halılarının etkisi altında kaldığından, çoğunlukla bu iki halı merkezinin kompozisyon ve motiflerini tekrarladığından ve bu nedenle Dazkırı halılarının melez özellikler taşıdığından bahsetmektedir. Suzan Bayraktaroğlu (2005: 51) ise Dazkırı ve Bayat İlçelerinde küçük boyutlu, göçebe karakterli halı dokumacılığı yapıldığını, bunların seccâde tarzında olduğunu, üzerlerinde muska, saç bağı, ibrik vb. çeşitli küçük geometrik motiflerin yer aldığını ifade etmektedir.

Bekir Deniz (2000: 118), "Dazkırı halılarının Bergama (İzmir) çevresinde dokunan "kız Bergama" tiplerine benzer şekilde, halının zemininin, eşkenar dörtgen şekilli bir göbekle süslenişinden bahsederek göbeğin çevresinin ibrik motifleriyle kuşatıldığını ifade etmiştir. Ayrıca göbeğin içinin üsluplaştırılmış lüle ve karanfil desenleriyle süslenişini, Bergama halılarından etkilenerek gelişen bu süslemenin günümüzde yöreye özgü bir karakter kazandırdığından" bahsetmektedir.

Ancak, Bekir Deniz (2000), Suzan Bayraktaroğlu (2005) ve Selçuk Alantar (2006)'ın çalışmalarında bahsettiğinin aksine Musa Seyirci (1984), Dazkırı halılarının kendine özgü desen ve düğüm tekniğinin bulunduğu, kaynaklara yanlışlıkla Kula halısı olarak girdiğini belirtmiş ve çalışmasında bu durumu şöyle açıklamıştır;

"Dazkırı'nın özellikle Aşağıyeniye Köyünde özgün Dazkırı halıları dokunmaktadır. Üretimi terkedilmiş sayılacak kadar azalmış bu halılar, artık kız çeyizleri için dokunmaktadır. Bir başka deyişle Dazkırı halıları üretimdeki yerini Kula tipi ile değiştirmiştir. Bu nedenle Dazkırı halıları, yayınlara Kula halısı adıyla girmiştir. Oysa Dazkırı'nın kendine özgü motifleri bulunduğu gibi, düğümü de Kula düğümünden farklı, Türk (Gördes) düğümü biçimindedir".

3. Dazkırı'da Halı Türleri ve Kullanım Alanları

Suzan Bayraktaroğlu (2005: 51) Dazkırı ve Bayat İlçelerinde küçük boyutlu, göçebe karakterli halı dokumacılığı yapıldığını ve bunların seccâde tarzında olduğunu belirtmiştir. Ancak araştırmamızda Dazkırı'da; taban halısı (koca halı), kelle halı, duvar halısı, (karyola halısı), seccâde, namazlağ, makat (maket, divan) halısı, yastık halısı ve at heybesi dokunduğu tespit edilmiştir. Halılar; çeyizlik, ölümlük, ticari ve günlük kullanım amaçlı dokunmuştur. Dazkırı ve köylerinde dokuma yapan kadınlar özellikle makat

halısı, taban halısı ve duvar halıları ile evlerini süslerken günümüzde özellikle gençler tarafından evlerde makine halıları tercih edilmektedir. Ailenin gelir durumuna göre çeyizlik verilen halı sayısı ve ebatları değişmektedir. Genç kızlar çeyizleri için halıları kendileri dokurken erkeklerin çeyizlik halıları ya ailede halı bilen kadınlar tarafından ya da sipariş olarak para karşılığında dokutulmaktadır. Çeyizlik amacıyla dokunan halılar arasında hediyelik seccâdeler de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi gelin almaya gelen konvoydaki gelin arabasının önüne asılmakta ve düğün sonunda gelin arabasının şoförüne hediye edilmektedir (Ayşe Çakır, 1955). Ölümlük dokunan halılar tabutun üzerine örtülmekte ve mezarlık dönüşünde camiye hayır için verilmektedir. Aşağıyence Köyünden Ümmü Koralay (1935), ölümlük dokunan seccâdelere “selvili” ve “gügümlü” seccâde demekte ve kaynanası öldüğünde camiye “gügümlü” seccâde verdiklerini belirterek bu seccâdelerin camiden çalındığını üzülererek ifade etmiştir.

4. Dazkırı Halılarının Malzeme ve Teknik Özellikleri

Halıların çözü, atkı ve hav ipliklerinde koyunyünü kullanılmış ve yünler yöredeki kadınlar tarafından kirmanla eğrilmiştir. Yörede koyunyününden kirmanla eğrilerek elde edilen ilmelik yün ipliğine “kirman ipi” denilmektedir. İlmelik iplikte kullanılan kirman ipi, inceliğine göre tek ya da iki katlı kullanılmıştır. Çözü ipliğinde, boyanmamış krem renginde yün ipliği kullanılmıştır. Atkı iplikleri yün ipliğinin boyanmadan doğal renginde kullanıldığı gibi kırmızı renkli atkı iplikleri de kullanılmaktadır. Halılarda kullanılan renkler; kırmızı (al,), mavi, yeşil, beyaz (krem), siyah, pembe, sıçan tüyü ve kiremit rengidir. Kırmızı, mavi ve yeşil renkler Dazkırı halılarının en belirgin özelliğidir ve bu renklerden dolayı kolayca tanınabilmektedir.

İlmelik iplikler kadınlar tarafından doğal maddeler ve bitkilerden elde edilen boyalarla boyanmaktadır. Boyamalarda kök boya, davşanak (davşancık), ceviz yaprağı, ceviz meyve dış kabuğu ve palamut kullanılmıştır. Ancak Aşağıyence Köyünden Ümmü Koralay (1935), halıdaki renkleri sayarken pembe rengi için bağ boyası terimini kullanmıştır. Ancak kendisinden bu konuda detaylı bilgi alınamamıştır. Bu boyamalarda kırmızı; kök bitkisinden, pembe; kök ekstraktının ikinci kez kullanılmasından, açık kahverengi; ceviz yaprağından, siyah; ceviz dış kabuğu ile hazır siyah toz boyanın karıştırılması ile elde edilmektedir. Ceviz yaprağı ekstraktının içerisine kırmızı toz boya konulduğunda ise parlak kırmızı renk elde edildiğini yö-

redeki kadınlar belirtmiştir. Mavi renge, indigo mavi denilmekte ve hazır toz boya kullanılmaktadır. İndigo boyanın içine davşancık otu karıştırılarak yeşil renk elde edilmektedir. Yeşil ve sarı rengin palamuttan da elde edildiği dokuyucu kadınlar tarafından bildirilmiştir. Talat Dinar (2006: 260), çalışmasında Meşe Gozalağından açık kahverengi, tomatizin (domatesin) yaprağından limon sarısı elde edildiğini belirtmektedir. Yün ipliklerinin renklendirilmesinde bitkisel boyalarla birlikte mordan olarak şap kullanılmaktadır. Yörede şapa nişadır (amonyum klorür) ya da “sey” denilmektedir. Talat Dinar (2006: 260), bitkisel boyarla yapılan boyamalarda, yöre halkının boyanın içine Dazkırı’da gölde çıkan ve fabrikada işlenen bir madde koyduğunu ve bunun da iyi eridiğini ifade ettiklerini belirtmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen Dazkırı halılarının hav yükseklikleri 0,5 cm. ile 1 cm. arasında değişmektedir. Ancak incelenen halılar en az 50 yıllık olup uzun süre kullanımdan kaynaklı hav dökülmeleri bulunmaktadır. Bu nedenle hav ölçümleri halının dört köşesinden ve ortasından alınan değerlerin ortalaması alınarak verilmiştir.

Dazkırı’da incelemeye aldığımız halılarda kullanılan Türk (Gördes) düğümüne yörede ters düğüm denilmektedir (Fotoğraf 1). İncelenen taban ve namazlağ halılar genellikle kaba kalitede dokunmuş ve düğüm sıklığı dm^2 de 28x32’dir. Yastık halılarında ise düğüm sıklığı dm^2 de 30x32 cm. dir. Halılar, bir basma (alt kalın atkı) ve bir süzme (üst ince atkı) atkı olmak üzere iki ara atkı ile dokunmuştur. Halılarda süzme atkılar zaman zaman basma atkı olarak atıldığı için halılarda sıklıkla kırıklık hatası tespit edilmiştir.

Fotoğraf 1. Tezgâh üzerinde halı ve ilmeleri, Yüreğil/Dazkırı, (Velittin Kalıncara, 2017)

Dazkırı halılarının kolay tanınmalarını sağlayan en belirgin ve en önemli özelliklerinden birisi de dar kenarlarında bulunan 10-13 cm. genişliğindeki kilimlik bölümüdür. Kilimlikler, göbek ve ince kenarın zemin renklerinde, iki kırmızı arasında yeşil ya da mavi renkli ipliklerle enine çizgili ve havların hemen eskimemesi için geniş olarak dokunmuştur (Fotoğraf 2). Yörede kilimlik bölümüne “etek” (taktak) denilmektedir (Koralay, 1935, Koralay, 1945 ve Çakır, 1955). Bekir Deniz (2000: 117), Afyon-Emirdağ’da da kilimliğe etek denildiğini belirtmiştir.

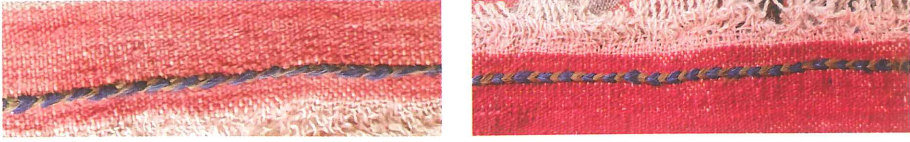
Fotoğraf 2. Geniş kilimlik (etek), Aşağıryenice/ Dazkırı (Kahvecioğlu Sarı,2008)

Yastık halılarının sırtı tamamen kilim dokumadan oluştuğu için kilimlik uzunluğu 107 ile 142 cm. arasında değişmektedir. Kilim dokunduktan sonra havlı alana geçilip halı dokumaya başlanmıştır. Dazkırı’da yastık halılarının kilimliğinde, yastığın ön kısmında görünecek şekilde, yuvarlak, yörede “elmacık” veya “gül” yanışı adı verilen havlı dokumalar bulunmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Kilimlikte bulunan elmacık yanışı (Kahvecioğlu Sarı, 2018)

Dazkırı halılarında kör düğüm çiti ve zincir çiti olmak üzere iki çeşit çiti kullanılmıştır. Çitiler genellikle zemin ve göbek renginde ve süs amacıyla iki renkli örülmüştür. Yörede çitiye “dığdı” da denilmektedir (Fotoğraf 4a ve 4b). Deniz (2000: 117), Afyon-Emirdağ’da iplerin birbirine gemici düğümüne benzer şekilde bağlanmasına “dığdılama” denildiğini belirtmiştir. Bu benzerlik yöredeki terminoloji açısından önemlidir.

Fotoğraf 4. a) Çitinin (dığdı) önden görünüşü **b)** Çitinin (dığdı) arkadan görünüşü

Dazkırı halılarında saçak uzunlukları kullanım alanlarına göre değişmektedir. Seccâde ve namazlağ tipi dokunan halılarda saçak uzunlukları özellikle üst saçaklarda 7,5 cm ile 9,5 cm. arasında, alt saçaklarda ise üst saçağa göre daha kısa ve 2-3 cm. arasında değişmektedir. Taban halılarında ise üst ve alt saçak uzunlukları 4 ile 9 cm arasında değişmektedir. Ancak incelenen halıların bir kısmının saçakları dökülmüş ve bir kısmının da saçak kısımlarında tadilat yapılmış olması nedeniyle bu ölçüler incelenen örnekler üzerinden verilmiştir. Saçaklar sadece düğüm atılarak bırakılmıştır.

5. Dokuma ve Tezgâh Özellikleri

Dazkırı halılarında dikey tezgâh kullanılmaktadır. Dokuyucu kadınlar önceleri ip ağacı denilen duvara monteli ahşapta halı dokuduklarını belirtmiştir. Bekir Deniz (2000: 117), de Afyon-Emirdağ yöresinde dokuma tezgâhına ıstar veya ip ağacı denildiğinden bahsetmektedir. Daha sonra ip ağacı tezgâhlar duvardan indirilerek çözügünün gergin durmasına yarayan mengene takılmış bunlara da mengeneli tezgâh denilmiştir. Günümüzde yörede halı dokumacılığı yapılmamaktadır. Bu nedenle Dazkırı merkez ilçe ile geçmişte halı dokumacılığının yoğun olarak yapıldığı Aşağıyenice köyünde kurulu bir tezgâh bulunamamıştır. Yalnızca bir evin damında (üstü örtülü yer) yakılmak üzere bekleyen ip ağacı tezgâhının parçalarına rastlanmıştır. Yüreğil Köyünde birkaç kurulu tezgâh tespit edilmiştir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Halı tezgâhı, Yüreğil/Dazkırı, (Velittin Kalınkara, 2017)

Yörede incelenen halıların çoğunluğunun kenar örgülerinde marullanma meydana gelmiştir. Bu durumun mengenalı tezgâhtan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yine halılarda dokuyucudan kaynaklanan kırıklık hatalarına sıklıkla rastlanmıştır. Bu hatanın dokuyucunun üst atkırıyı atarken süzme yerine basma atkı kullanmasından ve basma atkırıyı da gerektiğinden fazla gergin atmasından kaynaklandığı gözlenmiştir. Kırıklık hatası halının desen, boyut ve şeklinin bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu halılar ticari kayđı güdülmenden günlük kullanım ve çeyizlik amaçlı dokunduğu için dokuma bittikten sonra üzerinde herhangi bir gerdirme işlemi yapılmamış ve doğal haliyle bırakılmıştır. Bu nedenle halı yere serildiğinde zemine düzgün oturmamaktadır. Yörede ticari üretime geçilmesiyle birlikte metal sarma tezgâhlar kullanılmaya başlanmıştır.

6. Dazkırı Halılarının Desen ve Renk Özellikleri

Dazkırı halılarının genel kompozisyonu, geometrik şekiller ile stilize edilmiş yaprak ve çiçeklerden oluşmaktadır. Halılarda kullanılan kırmızı, mavi ve yeşil renkler en belirgin özellikleridir. Dazkırı halılarında atkıda kırmızı renkli iplik kullanımı da sıklıkla görülmektedir. Yörede günlük kullanım ve çeyizlik için dokunan halılarda desenler, desen raporu olmadan ezberle ya da çoğunlukla daha önceden dokunmuş halı örneklerine bakılarak dokunmaktadır. Dokuyucu kadınlar doğadan ve çevresinden etkileşimle çeşitli benzetmeler yaparak veya yaşlılardan duyduğu ve hatırladığı

kadarıyla desenleri adlandırmaktadır. Dazkırı'da halılar desen özelliklerine göre: “gazelli halı”, “cepli halı”, “çarklı halı” ve “ak seccâde/sütunlu/kalemlı halı” olmak üzere dört grupta sınıflandırılmaktadır.

Ancak Dazkırı'da Muğla-Milas, Bergama, Çanakkale Avunya (Ezine) ve Konya halılarının özellikle kompozisyon ve motiflerinin etkisinde kalınarak dokunmuş halı örneklerine de rastlanmıştır. Dazkırı'da uzun süre ticari amaçlı halı dokunmuştur. Bu nedenle halılarda desen çeşitliliğine ve farklı yörelerin desenlerine rastlanılmaktadır.

6.1. Gazelli Halı

Gazelli halıların tipik özelliği; halı zemininin genellikle yeşil renkli, basamaklı bir altıgen ile altıgenin içinde etrafı çiçekli, kırmızı bir dörtgen ve onun da içinde mavi çengeller bulunan ikinci bir dörtgenden meydana gelmesidir. Köşelerde ise üçgen şeklinde kompozisyonlar yer almaktadır. Halıda, iki ince ve bir geniş kenar yer almakta ve içlerinde geometrik veya bitkisel motifler bulunmaktadır.

Gazel; Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte (2018), “Sonbaharda kuruyup dökülen ağaç yaprağı, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde ise “mısır koçanı yaprakları” ve “dikenli ot” şeklinde tanımlanmaktadır. Halının adlandırılmasında doğadaki yapraklardan etkilenildiği düşünülmektedir.

Yörenin karakteristik gazelli halılarına örnek gösterilebilecek Fotoğraf 6'da yer alan halı, 1950 yılının ortalarında dokunan, 206x334 cm. ebatlarında, bir taban halısıdır. Kırmızı ve mavi renk şeritli halının üst kilimliği 7,5 cm., alt kilimliği ise 11 cm.'lik uzunluğu ile Dazkırı halılarının uzun kilimlik özelliğini taşımaktadır. Halıda hav yüksekliği 0,6 cm., dm² deki düğüm sayısı 26x30'dur. Halı iki ince bir geniş kenardan oluşmaktadır. Dıştaki ince kenarda yer alan yanışa “tavukayağı”, ortadaki geniş kenara “kocası”, içteki ince kenara ise “elmacık” veya “elmacıklı su” denilmektedir. Halının göbeği, gazelli halılarının tipik göbek özelliğini taşımaktadır. Zeminde yeşil renkli, basamaklı bir altıgen, onun içinde etrafı çiçekli kırmızı dörtgen, yine mavi “çengel” yanışlı dörtgen ve en ortada da içlerinde çiçek şekli bulunan dörde bölünmüş yeşil renkli göbek biçimi yer almaktadır.

Yörede kırmızı dörtgenin kenarlarında bulunan beyaz çiçek motifine “köpek izi”, bu çiçeklerin arasında, uçlarında girinti çıkıntılar bulunan üçgen şekline de “el” yanış adı verilmektedir. Bekir Deniz (1997: 26), zeminde

baklava dilimi Şekilli göbek üzerinde bulunan çok yapraklı iek Şeklinde işlenen süslemelere, Kozak (Bergama) yöresi halılarında “elma motifi” adı verildiğinden bahsetmektedir. Gazelli halının göbeğinde bulunan “köpek izi” yanışı ile “elma” yanışı, renk, Şekil ve tasarım olarak benzerlik göstermektedir. Kenarlarında iek bulunan kırmızı dörtgen ve engeller Sema Etikan ve Filiz Nurhan lmez’in (2013: 85) Milas halılarındaki “turunđu gl” yanıŐıma benzemektedir. Yine Dazkırı halısında grlen altıgen göbek ve bunun içerisinde kenarlarında iek yer alan dörtgen göbek Şekli Őeluk Mergen ve Hüseyin Alantar (2003: 29)’in çalışmasında yer alan “kız Bergama” halısıyla da benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 6. Gazelli halı, Dazkırı, 1953, zel koleksiyon (Arđun, 2018)

Halının göbeğinde, altıgenin drtkenarında bulunan testere dişli görünümündeki Şekil, yöredeki kadınlar tarafından “yatma kalkma” diye tanımlanmaktadır (Ayşe akır, 1955). Halının dört köşesinde “tavukayağı” yanıŐılarından meydana gelmiŐ üçgenler ve yine dört köşesinde “ıbrık” yanışı bulunmaktadır. Ortadaki yeşil büyük altıgenin üstünde ve altında bulunan, Sema Etikan ve Filiz Nurhan lmez’in (2013: 84) alıŐmasındaki “tabanca” yanıŐını andıran, karşılıklı ikiŐer adet yanış, dokuyucu kadınlar tarafından “fare” yanışı ismiyle adlandırılmıŐtır. Neriman Görgünay (1984: 25)’ın, Doğu Anadolu halıları üzerine yaptđđı çalışmasında kurbağacık desenli halı olarak tanımladıđđ; altıgen madalyonların içerisinde, kenarları basamaklı,

basamakların köşelerinde, yanlarından saplı karanfil çıkan çeşitli renkte birer çiçek yerleştirilmiş eşkenar dörtgenlerin bulunduğu halılar araştırmamızdaki gazelli halıların göbek desenleri ile benzerlik göstermektedir.

J. Iten Maritz (1977:175)'in, çalışmasında yer alan ve yörede tespit edilen "gazelli" halılarla benzerlik gösteren, 1875 tarihli Dazkırı halısının desen, renk, teknik, kullanılan malzeme ve tasarım açısından tipik Dazkırı halılarının ayırt edici özelliklerini taşıdığını belirtmektedir. Dazkırı halılarının karakteristik özelliğinin, çiçekli motifler içeren bir baklava/eşkenar dörtgen ya da altıgen olduğundan bahsederek halının göbeğinde kullanılan dörtgenin, sadece etkileyici bir şekil değil aynı zamanda ölümsüzlüğün de bir sembolü olduğunu ifade etmiştir. Yine halının geniş kenarında çeşitli renklerde tekrarlayan kale burçları gibi dişli dikdörtgenlerin ne anlama geldiğinin açıklanamadığını belirtmiştir.

Dazkırı'da dokunan "gazelli" halıların örneklerini, Türk El Dokuması Halılar (2007) kataloğunda (katalog no:2 ve5) görmek mümkündür. Katalog 2'de 0163 kodlu 18. Yüzyıla ait Dazkırı halısı, yöredeki "gazelli" halıya güzel bir örnektir. Katalogda göbeği oluşturan altıgen şekil "hayat ağacı", altıgenin ortasında kenarları çengeli dörtgen şekil ise "ejderha" olarak tanımlanmıştır. Yine Katalog 5'de yer alan 0565 kodlu 18. yüzyıl batı Anadolu halısı da gerek göbek, gerekse kenarlardaki yanırlar açısından "gazelli" Dazkırı halısıyla birebir benzerlik göstermektedir. Katalog 2 ve 5'de, halının göbeğindeki "ejderha" ve "hayat ağacı" ruhun sürekliliğini ve ölümsüzlüğünü, "elma çiçekleri" mutluluğu, "ibrik" yanırları çocuk bekleyen kadını, "yıldız" ve "gül" yanırları da saflık ve mutluluğu ifade etmektedir.

6.2. Cepli Halı

Fotoğraf 7'de görülen "cepli" halı 1966 yılında, Ayşe Çakır tarafından çeyiz amaçlı taban halısı olarak dokunmuş ve halen dokuyucu kadının evinde kullanılmaktadır. Araştırma için Ayşe Çakır'ın evine gittiğimizde evde makine halısı kullanılmaktaydı. Ayşe Çakır, kızları el dokuması halıyı beğenmedikleri için makine halısı kullandığını belirtti. Ancak yapılan görüşmeler sırasında genç kızlar el dokuması halının özelliklerinden etkilenmiş, değerini anlamış ve annelerinin çeyizi için dokuduğu halıyı kullanmaya başlamışlardır.

Fotoğraf 7. Cepli halı, 1966, Sarıkavak-Dazkırı, (Kahvecioğlu Sarı, 2018)

“Cepli” halıda çözüğü, atkı ve ilmelik iplikte yün (kirman ipi) kullanılmıştır. Halıda Dm^2 ’de 28x32 adet düğüm bulunmaktadır. Mavi dışında halıda kullanılan renkleri dokuyucu kadın doğal bitkisel boyalardan kendisi elde etmiştir. Kırmızı rengi kök boyadan, açık kahverengiyi ceviz yaprağından koyu kahverengiyi ceviz kabuğundan elde edilmiştir. Mavi renk Denizli’den gelen toz boya ile boyanmıştır.

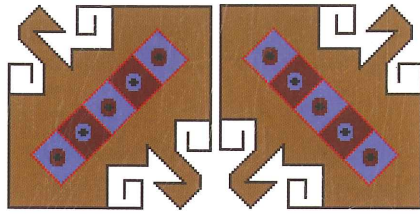
Cepli halıda, dıştan içe doğru iki ince kenar ile ince kenarların arasında bulunan bir geniş kenar bulunmaktadır. Halının dış ve ite bulunan ince kenarlarında “tavukayağı” yanışı bulunmaktadır. İki ince kenar arasında yer alan geniş kenara ise yörede “koca su” denilmektedir (Fotoğraf 8). Burdur Kapaklı köyünde geniş kenarlı halılar “koca sulu” halı olarak tanımlanmakta ve geniş kenarda göze çarpan “koca suyun” “ko boynuzlu” olarak bilinen motifin çift başlı Selçuk kartalının şematik olarak stilize edilmiş şeklidir (A. Soysaldı ve S. Aral 2014: 19). “Koca su” Döşemealtı halılarının geniş kenarlarında kullanılan motif adı olarak da karşımıza çıkmaktadır (S. Mergen ve H. Alantar 2003: 102). Ancak Dazkırı halılarının “koca su” kenar yanışının diğer yörelerdeki “koca su” yanışları ile benzerlikleri bulunmamaktadır. Yörede “koca su” denilen geniş kenarda; iki tane birbirine bakan “eli belinde” yanışı ile geometrik şekiller bulunmaktadır. Bu şekiller bir sağa bir sola bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Aynı motife Arđun (2018: 164), Milas’ta “heybe gölü” motifi denildiğinden bahsetmektedir (Fotoğraf 9, şekil 1).

Fotoğraf 8. Dazkırı cepli halı (1977) koca su kenar detayı /Dazkırı (Kahvecioğlu Sarı, 2018)

Fotoğraf 9. Milas halısı, heybe gölü motifi/Milas

Şekil 1. Heybe gölü motif detayı (Arğun, 2018)

Cepli halının göbeğinde, dörtkenarında çengel yanışı bulunan dörde bölünmüş mavi renkli dörtgen yer almaktadır. Dörtgenin tam ortasında “yıldız”, dörtgenin köşelerinde ise “çengel” yanışı kullanılmıştır. Dörtgenin dikey yönde karşılıklı iki karesinin içinde “kozalak” yanışı yer alırken, diğer iki karenin içinde de stilize edilmiş “çiçek” yanışı bulunmaktadır. Hüseyin Alantar (2006: 200), Dazkırı halılarında görülen dörde bölünmüş göbek biçimi ve ondan sarkan çiçek bezemelerinin 17. ve 18. Yüzyıla ait Konya halılarında da rastlandığından bahsederek göbek motifinden sakan çiçek bezemelerinin ileri tarihlerde üçgen “muska” ya da “kandil” motifine dönüştüğünü belirtmiştir.

“Cepli” halının zemininde yer alan altı adet yanışa yaşlı kadınlar “cep” derken, zaman içerisinde bu yanış değişime uğrayarak sosyal yaşamın da etkisiyle elektrik kesintisinde kullanılan lambaların adıyla anılmaya başlamış ve genç dokuyucular tarafından “löküs” yanışı adını almıştır (Ayşe Çakır, 2018), (Fotoğraf 10). Aslında “löküs” yanışı, seccâdelerde kullanılan “kandil” yanışları ile benzerlik göstermektedir.

Tarihsel süreçte gündelik yaşamda kandil, aydınlatma aracı olarak kullanılmasına karşın Anadolu Halılarında bu motif, İslam inancı temelinde sembolik

olarak anlam taşımakta, Allah'ın nuru / Tanrısal ışık ile ilgili bilgiler içermektedir. Kuran-ı Kerim'de geçen nur kelimesi, Tanrısal Işık anlamında kullanılmıştır. Nur kavramı, ayrıca doğru yolu belirtmek için de kullanılmıştır (Uğurlu 2017: 737).

Anadolu'da özellikle seccâdelerde kullanılan "kandil" yanışı, ilahi ışığı sembolize etmekte ve Kur'an da cam bir fanusa benzetilmektedir (B. Deniz 2010: 64). Ancak Dazkırı'da "kandil" yanışı taban halısı olarak dokunan "cepli" halılarda kullanılmıştır. Cegli halıda bulunan "kandil" yanışının bir benzeri, H. Feriha Akpınarlı ve H. Ayşegül Özdemir (2016: 967)'in çalışmasında, Konya Lâdik kasabası seccâde halılarında, mihrabın ortasında aşağı sarkık "kandil" yanışı olarak görülmekte ve yörede "şapla "veya "4'lü kandil" adı verildiğinden bahsedilmektedir.

F. Peter Stone (2007: 54-55), Dazkırı'nın cepli halılarını göbek yanışına göre; cepli, çengelli, baklavalı/elmas ve cepli basamaklı çokgen motifli olarak ikiye ayırmıştır. Cegli çengelli baklavalı/elmas yanışının yastıklarda görüldüğünü, yanışın merkezinde dört geometrik çiçek çanağının ya da ceplerin bulunduğunu ifade etmekte ve bu biçimlendirilmiş ceplerin Rodos zambağı hissini verdiğinden ve Lâdik seccâdelerinin kenarlarında da yaygın olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Cegli basamaklı çokgen yanışında ise, yanışın basamaklı madalyon olduğunu ifade ederek madalyonun merkezindeki baklavanın kenarlarında çengel olduğundan ve baklavanın altında ve üstünde kenardakilere benzer şekilde taçlandırma çengeli bulunduğundan ve yine baklavanın altında ve üstünde vazoların bulunduğundan bahsetmektedir. Yöredeki cepli halılar göbek kompozisyonu açısından F. Peter Stone (2007: 54-55)'nun çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Dazkırı'da dokunan cepli halılının dört köşesinde "ibrik" yanışı kullanılmıştır (Fotoğraf 11). Bekir Deniz (2010: 64), İslâm inancında ibriğin bedensel temizliği sembolize ettiğini belirtmektedir. "İbrik" saflıkla birlikte gebeliği de ifade etmektedir (T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, Katalog, 3, 0270). İslam'ın beş şartından biri olan namazın başlıca gereklerinden biri abdest almaktır. İslam sanatının ilk dönemlerinde çok tercih edilen "ibrik" şeklini, 19. yüzyıl dokumacısı, halılar için seçtiği motif repertuarına ekleyerek, kendi yaşamında suyun önemini, temizliği ve arınmayı ifade etmektedir (Paquin, 1997: 166).

Fotoğraf 10. Cepli halı, kandil yanışı **Fotoğraf 11.** Cepli halıda İbrık yanışı
(Kahvecioğlu Sarı, 2018)

6.3. Çarklı Halı

Çarklı halının göbeğinde genellikle dörtgenin içine yerleştirilmiş dört kollu bir yanış görülmektedir. Bu yanışın sağa ve sola bakan kollarının uçları kale surlarını andırmaktadır. Aşağı ve yukarı bakan kollar ise çiçek şeklindedir. Göbekteki dörtgenin altında ve üstünde çoğu zaman hayat ağacı şeklinde, bazen de dörtkenarına sıra ile çiçek yanışları yerleştirilmiştir. Göbekteki kompozisyonun dörtte biri halının dört köşesinde kullanılarak yeni bir kompozisyon oluşturulmuştur. Çarklı halılarda bitkisel formlardan oluşmuş iki ince ve bir geniş kenar bulunmaktadır. Dazkırı'da bu kompozisyonla dokunmuş halılara "çarklı halı" denilmektedir (Fotoğraf 12). Bekir Deniz (2013: 55), Anadolu'da halı ve düz dokuma yaygılarda görülen dört kollu motifin, Türk kültüründe zaman çarkını "eviren" (çeviren) evren (ejder) motifine benzetildiğini, dünyanın dönüşünü, gece ve gündüzü, Bergama halılarındaki (Kız Bergama) gibi Türk'lerin dünyanın dört bir yanına göçünü sembolize ettiğini belirtmiştir.

Fotoğraf 12. Çarklı halı, 1970, 164x195 cm. Dazkırı, özel koleksiyon (Arđun, 2018)

Fotoğraf 13’de ye alan ikinci arklı halı rneği ise, 1958 yılında Aşağıyeyince Köyünde, 122x274 cm. ebatlarında makat halısı olarak dokunmuştur. Halının ozđ, atkı ve ilmelik ipliklerinde yn kirman ipi kullanılmıştır. Kilimlikler, altta 12cm., üstte 13 cm. uzunluğunda, kırmızı ve mavi çizgili dokunmuştur. Çarklı halının dış kenarında yer alan yanışa “tavukayağı”, en içteki ince kenarında kullanılan yanışa “eğri su”, iki kenar suyunun ortasında yer alan geniş kenardaki yanışa da “yaprak” denilmektedir. Halının drtkenarında yer alan dört adet yıldız yanışının tümüne “almacık” yanışı denilmektedir.

Fotoğraf 13. Çarklı halı, 1958, Dazkırı/Aşağıyeyince, (Arđun, 2018)

Çarklı halıya bir diğer örnek ise Fotoğraf 14'de görülmektedir. Halı; 1970'li yılların başında 184x287,5 cm. ebatlarında dokunmuştur. Çarklı halı, üstte 12,5 cm., altta 12 cm. lik kilimlik (etek) uzunluğu ile Dazkırı halılarının karakteristik özelliği olan uzun kilimlik ölçüleriyle örtüşmektedir. Halının saçak uzunlukları ise üst uç: 7,5 cm, alt ucu ise 2 cm.'dir. Atkı ve çözgüde pamuk ipi, ilmede ise yün ip kullanılmıştır. Kullanılan renkler; koyu kırmızı, mavi, sıçan tüyü, turuncu, krem, gül kurusu, siyah, yeşil, koyu nohudi ve kahverengidir. Dokumanın desen özelliklerine gelindiğinde ise; halı iki ince bir geniş kenardan meydana gelmektedir. En dıştaki kenarda "elmacık suyu" yanışı bulunmaktadır. Sonraki geniş kenarda "gazelli su" yanışı, içteki ince kenarda ise "lâleli su" yanışı kullanılmıştır (Fotoğraf 15 a, b, c). "Gazelli su" yanışına çarklı halıların geniş kenarında çoğunlukla rastlanılmaktadır. "Gazelli" yanışı Kırşehir halılarında "enli kenar" (çiçek) deseni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bekir Deniz (1984: 32), bu deseni "gerçek şekline benzeyen dört tane kelebeğin oluşturduğu çiçeğe benzer süsleme olarak" tanımlamaktadır. Diğer çarklı halılardan farkı, bu halının göbeğinde madalyonun ortasında iç içe geçmiş iki karenin içerisinde "yıldız" yanışı görülmektedir. Madalyonun altında ve üstünden hayat ağacı şeklinde sağlı sollu yedi sıra halinde laleler yer almaktadır. Çarklı halıların bazılarının ince iç kenarlarında, zikzak şeklinde, yörede "eğri su" diye adlandırılan yanış kullanılmıştır. Bu yanışı Yusuf Durul (1987: 41), "sıçandışi" olarak tanımlamaktadır. Bekir Deniz (1984: 26-27) ise Kırşehir halılarının dar kenarında da zikzak şekiller, üçgenler kullanıldığını ifade ederek bu şekli "üçgen" deseni olarak belirtmiştir.

Fotoğraf 14. Çarklı halı, 1972, Dazkırı, özel koleksiyon (Arğun, 2018)

Fotograf 15. a) elmacık suyu b) Gazelli su c) laleli su (Arđun, 2018)

Fotograf 16. Çarklı halı göbek motifleri (Arđun, 2018)

6.4. Ak Seccâde / Sütunlu/ Kalemli Halı

Dokuyucu kadınlar tarafından “kalemli” adı verilen halı, 1967 yılında namazlağ olarak dokunmuştur (Fotograf 17). İlmelik iplikler, doğal boya- larla yöredeki kadınlar tarafından boyanarak elde edilmiştir. Halının çöz- güsünde pamuk, atkı ve ilmelik ipliğinde yün kullanılmıştır. Atkı ipliği, Dazkırı halılarında sıklıkla görüldüğü gibi kırmızı renklidir. Yörede kalemli halı olarak tanımlanan halının tipik özelliği zemininde yer alan sütunlardır. Fotograf 17’deki halı örneğinin zemininde iki adet sütun görölmektedir. Tek sütunlu seccâde halı örnekleri de bulunmaktadır. Yörede dokuyucu ka- dınlar bu sütunlar nedeniyle halıya “kalemli halı” adını vermektedir. Daz- kırı merkezde dokuma ticareti ile uğraşanlar ise halıyı “sütunlu halı” olarak tanımlamaktadır. Aşağıyenicce köyünden 84 yaşındaki Ümmü Koralay ise halıya “ak seccâde” ve “direkleri” demiştir. Halının zemininde kullanılan beyaz renkten dolayı ak seccâde denildiği düşünölmektedir. Musa Seyirci (1984), çalışmasında Dazkırı halılarını desenine göre; “gazelli”, “arklı”, “ak seccâde” ve “cepli büyük halı” olmak üzere dörde ayırmaktadır. Fotograf 17’deki halı örneği, yörede önceleri “ak seccâde” adıyla tanımlanırken daha sonra ticaretle uğraşanlar tarafından “sütunlu”, köylerdeki dokuyucu kadın- lar tarafından da “kalemli” adıyla tanımlanmaktadır.

Fotoğraf 17. Akseccâde/Sütunlu/ Kalemlı halı seccâde, 1967, Sarıkavak-Dazkırı, (Arğun, 2017)

Halı, seccâde ebatlarında dokunmuş ve çift mihraplıdır. Seccâde halının en dışındaki ince kenarında “kedi izi”, orta geniş kenarında ise “tosbağa” yanışı bulunmaktadır. “Tosbağa” yanışının aralarında “köpek izi” yanışı ve “ok” yanışı görülmektedir (Fotoğraf 18 a, b). H. Feriha Akpınarlı ve İbrahim Üner (2017: 645)’in çalışmasında, kalemlı halıdaki “köpek izi” yanışının bir benzeri Sivas halısında “göz” yanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sütunlu halının ince iç kenarında yer alan yanış yörede “bapıçlı su” adıyla bilinmektedir. Dazkırı halılarında kullanılan “kedi izi” ve “tosbağa” yanışlarının benzerleri Milas halılarında görülmektedir. Milas halılarında “kedi izine” “dallı köpek izi”, tosbağa yanışının bulunduğu kenar yanışına da “cıngıllı Cafer” denilmektedir (S. Etikan ve F. Ölmez 2013: 82-152 ve F.N. Arğun 2018: 83-98).

Mihrap köşelerinde yer alan stilize edilmiş yaprak yanışına Ayşe Çakır (2018), “gazel” demektedir. Altı köşeli mihrabın içe bakan kenarlarında “karanfil” yanışı görülmektedir. Mihrabın tam ortasında ise iki adet sütun bulunmaktadır. Yörede incelenen kalemlı halılarla Hüseyin Alanar (2003: 106)’ın araştırmasında yer alan 306.807 envanter numaralı Dazkırı halısı benzerlik göstermektedir. Araştırmacı bu halıya, “surlu” halı demektedir ve “görünüşte de surlu halının, batı etkisinde kalmış bir halı etkisi uyandırdığından” bahsetmektedir.

Fotoğraf 18. a) Köpek izi yanışı b) Tosbağa yanışı (Kahvecioğlu Sarı, 2018)

6.5. Dakırıda dokunan diğer halılar

Dazkırıda desen özelliklerine göre sınıflandırılan ve “gazelli”, “cepli”, “arklı” ve “ak seccade/sütunlu/kalemlı” halılar dışında dokunan farklı örneklere de rastlanmıştır.

6.5.1. Mihraplı Namazlağ Halı

Fotoğraf 19’da grlen namazlağ halı 1970 yılında Dazkırıda dokunmuştur. Halının ebatları 91x131 cm., hav ykseklıği 0,5 cm., st kilim örgüsü 8,5 cm., alt kilimlik örgüsü 9 cm., saçak uzunluğu st uçta 4 cm. alt uçta 6 cm., Dm²deki düğüm sayısı ise 26x28’dir. Halının atkı, zğ ve ilmelik iplikleri yndr. Halı, hav ykseklıği, kalitesi ve kilim örgü boyu ile Dazkırı halılarının genel özellikleri ile uyumludur. Namazlağın kenar örgüleri, 15-20 cm.’de bir halının içinde kullanılan ipliklerle renk renk dokunmuştur. Halıda kilimliğinin bittiği yerde, bir sıra, iki renkli sumak dokuma gözlenmiştir. Halının ilmelik ipliğinde kırmızı, turuncu, mavi, krem, fıstık yeşili, siyah ve haki renkleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 19. Mihraplı namazlağ, Dazkırı, zel Koleksiyon (Arđun, 2018)

Namazlağ halısı tek mihraplı dokunmuştur. Halı üç ince kenardan meydana gelmiştir. Üç ince kenarı birbirinden ayırmak için ala boncuk yanışı kullanılmıştır. En dıştaki ince kenarda “kedi izi” yanışı, ikinci ince kenarda “tavukayağı” ve içteki ince kenarda da “babıçlı (pabuçlu) su” yanışı kullanılmıştır (Fotoğraf 20 a,b,c). Sema Etikan ve Filiz Nurhan Ölmez (2013: 114) araştırmalarında “babıçlı su” yanışına Fethiye-Kayaköy halılarında “çocuklu” motifi denildiğinden bahsetmektedir.

İnce kenarda “kedi izi” yanışı kullanılmıştır. Ancak “kedi” figürüne halı ve düz dokuma yaygılarda sık rastlanılmamaktadır. Kedi, halk arasında, köpeğe göre daha kurnaz olduğu için daha az değerli sayılmaktadır. Ancak halk arasındaki inanışa göre, “peygamberlerden biri, paltosuyla otururken, kedi yanına sokulur ve bir süre sonra yavrular. Peygamber kalkacağı sırada, kedinin yavru-ladığını fark edince, O’na kıyamaz ve paltosunun kedinin bulunduğu kısmını keserek kalkar ve bu arada da kedinin sırtını sıvazlar”. Bu nedenle kedi halk arasında kutsal sayılmakta ve hep dört ayağı üzerine düşmektedir (Deniz, 2000: 190).

Mihrap köşelerinde “ıldız (yıldız)” ve “gazel” yanışları bulunmaktadır. Mihrabı meydana getiren zikzaklara yörede “yatma kakma” yanışı adı verilmektedir. Mihrabın beş kenarında sıra sıra “sümbül” yanışı bulunmaktadır. Seccâdenin göbeğinde “iki kulplu vazo” içerisinden çıkan iki sıra halinde stilize edilmiş dört adet “yaprak” bulunmaktadır. Bu yaprakların tam ortasında “göz” yanışı bulunmaktadır. Vazodan yukarıya doğru çıkan dalın iki kenarında “çengel” yanışları yer almaktadır.

Fotoğraf 20. a) Kedi izi

b) Babıçlı su

c) Tavukayağı (Arğun, 2018)

6.5.2. Yastık Halıları

Fotoğraf 21’de görülen yastık halısı, 1956 yılında 55x94 cm. ebatlarında Aşağıyenicce Köyünde çeyizlik amacıyla dokunmuştur. Halı, sırt kısmını güve yediği için kilimliği çıkartılarak yaygı olarak kullanılmıştır. Halının hav yüksekliği 5 cm., kalitesi ise dm²’de 28x30 düğümdür. Halının çözüğü, atkısı ve ilmelik ipliği yündür. Kullanılan renkler; bordo, kırmızı, lacivert, haki yeşil ve beyazdır. Halıda sadece bir ince kenar bulunmaktadır. İnce kenarda bulunan yanış Milas yöresi havlı dokumalarında “köpek izi kösele”

adıyla yer almaktadır. Dazkırı halılarıyla benzerlik gösteren bir diğer yörede Bergama'dır. Bergama halılarında aynı yanlış "göl" adını almıştır. Manisa-Gördes dokumalarında ise aynı yanlış T.C. Kültür Bakanlığının yayınladığı Türk El Dokuması Halılar isimli, 2 numaralı katalogda, 0143 envanter numaralı halıda "yıldız çiçeği" ismini almıştır. Halının zemininde yer alan tek kenarın iç hatları "çentik" motifi ile bezenmiştir.

Fotoğraf 21. Yastık halısı, Aşğıyenicce/Dazkırı, (Arđun, 2018)

Halının yüzeyi dikdörtgen şeklinde üç eşit parçaya ayrılmıştır. Her dikdörtgenin dört köşesinde dört adet, yörede "almacık" adı verilen "yıldız" yanlış bulunmaktadır. Yastık halısında ortadaki göbek kompozisyonu sağ ve sol göbekten farklıdır. Sağdaki ve soldaki göbeklerin sağ ve solunda "koçboynuzu", ortalarında ise "ıldız" (yıldız) yanlış bulunmaktadır. Ortadaki göbeğin ortasında ve dört köşesinde "yıldız" yanlış bulunmakta ve göbeğin iki dış kenarında "koçboynuzu" yer almaktadır.

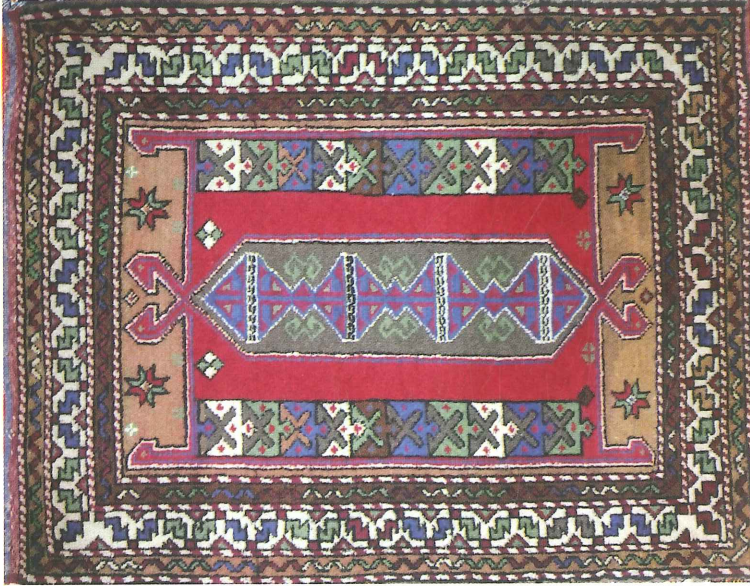

Fotoğraf 22. Yastık halısı, Aşğıyenicce/Dazkırı, (Arđun, 2018)

Fotoğraf 22'de Aşağıyenice köyünde dokunan bir başka yastık halısı görülmektedir. Halı 1957 yılında çeyiz için dokunmuştur. Halının ebatları 55x88,5 cm., Dm^2 deki düğüm sıklığı ise 30x31'dir. Yastık halısının dış "gıyısı" bir ince kenardan oluşmaktadır. Halının göbeğinde üçü sağa, üçü sola bakan, altı adet, kenarları dilimli, mavi renkli, yörede "yaprak" denilen yanış bulunmaktadır. Yine halının dört köşesinde, bir karenin içinde, ucunda "tavukayağı" yanışı bulunan üçgen şeklinde "muska" yanışı ve köşelerden sarkan "tavukayağı" yanışları görülmektedir. Yastık halısının köşe yanışları ile "gazelli" halının köşe yanışları birbirine benzemektedir. Halının zeminine serpiştirilmiş Milas halılarında "sakar turunç" diye adlandırılan yanışlar bulunmaktadır. Yine halının iki uzun kenarının ortasında yer alan içe doğru bakan "koçboynuzu" yanışı görülmektedir. Dazkırı halılarının tipik özelliği olan kırmızı ve mavi renkler halıda göze çarpmaktadır.

6.5.3. Kerpetenli Halı

Fotoğraf 23'de görülen, Safiye Şentürk Tarafından 35 yıl önce kızı için dokunan halıya, yörede "kerpetenli halı" denilmektedir. Dokumanın dm^2 deki düğüm sayısı 30x40, boyutları ise 90x120 cm.'dir. Halının ortasında bulunan uzun dörtgen yanışın başında ve sonunda bulunan yanışın şekline dolayı bu adı aldığı dokuyucu kadınlar tarafından ifade edilmiştir.

Fotoğraf 23. Kerpetenli halı (Kahvecioğlu, Sarı, 2017)

Halının geniş kenarında, karşılıklı bir birine bakan çengel yanışları ile bunların ortasına yerleştirilmiş “muska” yanışları bulunmaktadır. Yine halının iki uzun kenarının içindeki ince kenardan sonra yer alan ve kenar boyunca uzanan ucu “oklu” iki şekil görölmektedir. Bekir Deniz (2013: 56), Selçuklu ve Beylikler dönemi halılarında görölen bu süslemenin, Çanak-kale halılarının dar kenar suyu üzerinde sık rastlandığını belirterek halk arasında “kilit, ok” denildiğini ve bu halıların kilitli halı, oklu halı olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Bu süsleme “Kerpetenli” halıdaki yanışla birbir örtüşmektedir.

Kerpetenli halı, Selçuk Mergen ve Hüseyin Alantar’ın (2003), “Tarihi Anadolu Halıları” kitabında “Avunya” halısıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle halının göbeğini oluşturan yanışlar birebir aynıdır. Kitaptaki örnekte ortada görölen, dört küçük göbek, ara yanışlar ve yanlarında yer alan “boynuz” yanışları “hayat ağacı” olarak yorumlanmış, Dazkırı’da “kerpeten” olarak belirtilen yanış ise “ok başı” olarak ifade edilmiştir. Halılarda kenarda kullanılan yanışlarla “kerpeten (ok)” yanışının yanında yer alan “yıldız” yanışları farklılık göstermektedir. Selçuk Mergen ve Hüseyin Alantar (2003; 40-41), bu yörede dokunan halıların eskisinin Avunya yenisinin ise Ezine ya da Çanakkale halısı adı altında tanındığını, bölgenin dağlık yerlerinde Yörük aşiretlerinin çoğunlukta olduğunu belirtmişlerdir. Yine Suzan Bayraktaroğlu (2005; 52)’da, Afyon ve çevresinde Yörükler tarafından dokunan halıların; Bergama, Çanakkale ve Doğu Anadolu bölgesinde de varlığının bilindiğinden bahsetmektedir. Özcan Yörük (1990; 70)’de, Çanakkale-Ayvacic yöresi halılarının Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk halı merkezlerinin halılarında görölen kompozisyon düzenlemesi ve motifler yönünden benzerliğini ilgi çekici özellik olarak ifade etmiştir. Musa Seyirci (1994; 47) ise, çalışmasında Dazkırı ilçesinin Kızılören, Çiftlik, Akkoyulu, Gökcek, Yasıören, Yüreğil ve pek çok köyünün Sarıkeçili Yörüğü olduğundan bahsetmektedir. Tüm bu araştırmaların ışığında, Dazkırı halısı ile Çanakkale (Avunya) halısı arasındaki bu benzerlik her iki farklı yerleşim yerinde yaşayan Yörüklerin aynı boydan olma ihtimalini düşündürmektedir.

Sözlük

- *Aveş : Ağaç
- Argeç : Dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip.
- Boyalık otu : Kök boya, gırmızı boyalık.
- *Cif düyüm : Çift düğüm (köylü işi-gaba olduğu zaman)
- Çehiz : Çeyiz.
- Çezgi : Çözgü, dokuma tezgâhının uzunluğuna atılan ip, halının geçki ipi.
- Çile : Halı dokuma işinde kullanılan iplik demeti
- Çözüyöz-Çeziyöz : İpin iki demir arasına gerilip dokumaya hazırlanması işlemi.
- Dezgah : Tezgâh
- Düyüm : Halı düğümü
- Doküyöz : Dokuma yapmak
- *Dığdı : Halıda çiti örgüsüne verilen ad
- *Etek : Halının kilimlik kısmı
- Eriş : 1.Dokuma tezgâhlarında uzunluğuna atılan ip. 2. Halının geçki ipi
- Geşgi : Atkı ipi, çözgüler arasından dokumanın enine geçirilen ip.
- Golan : Kemer.
- *Goyun : Koyun.
- Halının Gıyısı : Halının dörtkenarını çevreleyen dış kenarı.
- Ibrık : İbrik
- İstar-isdar : Halı tezgâhı
- İp Ağacı : Dokuma yapmaya yarayan ahşap pedalsız dokuma aracı.
- İyirmek : İpliği eğirmek
- Kelep : Halı dokumada kullanılan ipin yumak haline getirilmiş şekli
- *Kirkid : Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan demirden ya da ağaçtan yapılmış dişli araç
- Kirman : Yün eğirmeye yarayan araç.
- Kök kazık boya : Kök boya
- Kücü /Kücü : Dokuma tezgâhlarında ara iplerini açıp kapamaya yarayan tarak.
- Melik : Dokumada atkılık iplikten hazırlanmış küçük çile iplik.

Namazlağ	: Namazlık.
*Sey	: Mordan olarak kullanılan şap/ nişadır.
*Tezgâhın çubukları	: Tezgâhın çubukları, parçaları. Yan demirler, alt levent -üst levent.
*Yanış	: Desen, nakış
Yazgı	: Küçük haba, çul, halı.
*Yoz	: Düz desensiz halı.

İşaretili örnekler Derleme Sözlüğünde olmayan örnekler olup, yöredeki görüşmelerimizden ve Talat Dinar (2006: 336-347)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Sonuç

Batı Anadolu'nun önemli halı dokuma merkezi konumundaki Dazkırı'da halıcılık, 2000'li yıllara kadar yörenin önemli gelir kaynakları arasında bulunmaktadır. Özellikle ilçeye gelen tur otobüsleri sayesinde yöre ekonomisine döviz getirerek canlılık katan bir sektör konumdayken çevre yolunun ilçe dışından geçmesi halı üretiminin azalmasını ve halı atölyelerinin kapanmasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Dazkırı halılarını desenlerine göre dört grupta sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; "gazelli halı", "cepli halı", "çarklı halı" ve "ak seccâde/sütunlu/kalemli halı" dır. Dazkırı'ya özgü bu dört halı dışında "Milaslı", "bıçaklı", "karanfilli" halı olarak adlandırılan Milas halı örnekleri ile Selçuk Mergen ve Hüseyin Alantar'ın (2003; 40), çalışmasında yer alan "Avunya" halısı ile birebir benzerlik gösteren "kerpetenli" olarak tanımlanan halı örneklerinin dokunduğu da tespit edilmiştir.

Yörede halı türü olarak; taban halısı (koca halı), kelle halı, duvar halısı, (karyola halısı), seccâde, namazlağ, makat (divan) halısı, yastık halısı ve at heybesi dokunmuştur.

Dazkırı'da tespit edilen halılarda çözü, atkı ve ilmelik ipliklerde tamamen yün kullanılmıştır. Dazkırı halılarında eskiden olduğu gibi çözü, atkı ve ilmede yün iplik kullanılması geleneği bozulmadan devam etmiştir. İpler yöredeki kadınlar tarafından kirmanla eğrilerek elde edildiği için bunlara "kirman ipi" denilmektedir. İncelenen halı örneklerinin Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuş ve kaba kalite halılar olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen Dazkırı halılarının hav yükseklikleri 0,5 cm. ile 1 cm. arasında değişmektedir. Ancak incelenen halılar en az 50 yıllık

olup uzun süre kullanımdan kaynaklı hav dökülmeleri bulunmaktadır. Bu nedenle hav ölçümleri halının dört köşesinden ve ortasından alınan değerlerin ortalaması alınarak verilmiştir.

Dazkırı'da halıların kilimlik kısmına "etek" denilmektedir. Kilimlikler Dazkırı halılarının tanınmalarında belki de en belirleyici özellikleridir. Çünkü kilimlikler halının iki dar kenarında, 10-13 cm. genişliğinde dokunmaktadır. Burada kullanılan iki kırmızı arasında yer alan yeşil ve mavi renkler de tipik yöre halılarının en belirgin özelliğini oluşturmaktadır.

Dazkırı halılarında tespit edilen bazı yanlış adları; "elmacık" veya "elmacıklı su", "tavukayağı", "koca su", "eğri su yanışı", "tosbağa", "babıçlı su", "kedi izi", "köpek izi" ve "tosbağa"dır.

Araştırma kapsamında incelenen halılar dokuyucular tarafından günlük kullanım ya da çeyizlik için dokunmuştur. Ticari kaygı güdülerek dokunmadığı için halıların kenarlarında marullanma, göbek kayıklığı, kırıklık (dipper), tel çekme, sık-seyreklilik, orta zeminde abraj vb. hatalara sıklıkla rastlanılmıştır.

Kaynakça

- Akpınarlı, Hatice Feriha ve Özdemir, Hande Ayşegül, (2016). "Konya-Lâdik Halılarındaki Motiflerin İncelenmesi", *İdil Dergisi* 23, s: 955-982.
- Akpınarlı, Hatice Feriha ve Üner, İbrahim (2017). "İç Anadolu Bölgesi Halılarında Görülen Figüratif Sembol ve Motifler", *SDÜ ART-E* 20, s: 630-651.
- Alantar, Hüseyin, (2006). *Bir Kültürün Dokunuşu*, Karakter Color Matbaası A.Ş., İstanbul.
- Arğun, Fatoş Neslihan, (2018). *Selçuk Mergen Derleminde Bulunan Milas Halıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Bayar, Muharrem (1995). "Afyonkarahisar İline İskân Olmuş Aşiretler ve Karabağlı Türkmen Aşiretinin İskânı, Sosyal Kültürel Yaşantıları", *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 20-30 Eylül, s: 179-221, Afyonkarahisar.
- Bayraktaroğlu, Suzan, (2005). "Afyon Çevresi Yörük Dokumaları", *Vakıflar Dergisi* 29, s. 513-527, Ankara.
- Boz, Levent, (2014). "Romanya'nın Transilvanya Bölgesi Protestan Kiliselerine Halı Bağışlama Geleneği", *Vakıflar Dergisi* 42. s:81-87.

- Cengiz, Berna (1996). "Milas Halılarının Renk, Desen ev Kompozisyon Özellikleri", *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs, Kayseri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Deniz, Bekir, (1984). "Kırşehir Halıları", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, S.III, s:25-81. İzmir.
- Deniz, Bekir, (1997). "Kozak (Bergama) Yöresi Halıları", *Arış Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi 2*, s:18-37 Ankara.
- Deniz, Bekir, (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılları*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını:215, Ankara.
- Deniz, Bekir, (2013). "Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Bazı Motiflerin İsimlendirilmesi", *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt:3 Sayı:5, s.51-68, Antalya.
- Dinar, Talat, (2006). *Başmakçı ve Dazkırı Ağzı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- DURUL, Yusuf (1987). *Anadolu Kilimlerinden Örnekler 2*, İstanbul: Ak Yayınları Türk Süsüleme Sanatları Serisi:13.
- Erbek, Mine, (2002). *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*, Dumat Offset Ltd. Ankara.
- Ergene, Celale, (1992). "Türk Saray halıları" *Kültür ve Sanat*, s.13, yıl 4, Türkiye İş Bankası Yayınları s:26-27.
- Etikan, Sema ve Ölmez, Filiz N. (2013). *Muğla ve Yöresi Kirkitli Dokumalarının Sanaatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- Görgünay, Neriman, (1984). *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*, T.C. Tarım-Orman Ve Köyışleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, İzmir.
- T.C. Kültür Bakanlığı, (1998). *Türk El Dokuması Halılar*, Katalog No:1, Pan Matbaası, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2006). *Türk El Dokuması Halıları*, Katalog No:2, Dösım Yayınları, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2006). *Türk El Dokuması Halıları*, Katalog No:3, Dösım Yayınları, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2006). *Türk El Dokuması Halıları*, Katalog No:5, Dösım Yayınları, Ankara.
- Maritz, J.Iten, (1977). *Turkish Carpets*, kodansha International, Ltd. Germany.

- MEGEP, (2009). *El Sanatları Teknolojisi, Afyon Halı Desenleri Modülü*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Mergen, Selçuk ve Alantar, Hüseyin (2003). *Tarihi Anadolu Halıları*, Ofset Yayınevi, İstanbul.
- Soysaldı, Aysen ve Aral Songül, (2014). “Burdur-Kapaklı Köyü Halılarının Teknik ve Desen Özellikleri”, *Art-E, Teke Yöresi Kültürel Değerleri Özel Sayısı*, s: 15-28, Isparta.
- Paquin, A. Gerard, (1997). “19.Yy. Ortadoğu Dokumalarında Günlük Yaşamın İkonografisi”, Çev: Nuray Ayhan Yılmaz, *Anadolu Sanat 7*, s.158-177.
- Seyirci, Musa, (1984). “Dazkırı Halıları ve Motifleri”, *I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi Tebliğ Özetleri*, 7-14 Ekim, İstanbul.”, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı: 21 s.45-48, Ankara.
- Seyirci, Musa, (1994). *Afyonkarahisar Yörükleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı: 21 s.45-48, Ankara.
- Stone, Peter, F., (2007), *Tribal & Village Rugs The Definitive Guide to Design, Pattern & Motif*, C&C Offset Printing Co.Ltd. China.
- Toköz, Ali, (2009). *Tarihin bir Döneminde Dazkırı (Bolatlı) ve Çevresinde Yaşanan Olaylar*, Fazilet Neşriyat ve Tic. A.Ş., İstanbul.
- Uğurlu, Servet Senem, (2017). “Çanakkale Halılarında Kandil Motifi” *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, 04-06 Mayıs, Kon-ya.
- Yörük, Özcan, (1990). “Çanakkale-Ayvacık Yöresi Halıları Üzerine Bir Araştırma”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, S:8 S:70-75, İstanbul.
- <http://www.tdk.gov.tr>, adresinden elde edildi. Erişim tarihi; 30 Kasım 2018.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturatlasi/dazkiri-halilari>, adresinden elde edildi. Erişim tarihi; 28 Mart 2018.
- <http://www.dazkiri.bel.tr>, adresinden elde edildi. Erişim tarihi; 20 Kasım 2018.

Kaynak Kişiler

- Ayşe Çakır 1955, Dazkırı, Sarıkavak köyü doğumlu
- Ayşe Koralay, 1945, Dazkırı, Aşağıyenicce köyü, İlkokul mezunu.
- Güneş Şentürk, 1978, Dazkırı doğumlu, Önlisans mezunu.
- Hatice Aydın, 44 yaşında, Dazkırı doğumlu

Hatice Can, 1943, Dazkırı,

Namık Koralay, 1968, Dazkırı, Aşğıyenic köyü, Lise mezunu

Rıfkı Ezgin, 1963, Denizli doğumlu, Lise mezunu Halı, kilim tüccarı, Denizli.

Safiye Şentürk, 70 yaşında, Dazkırı doğumlu

Süleyman Koralay, 1939, Aşğıyenic köyü, İlkokul mezunu.

Türkan Günay, 1962, Dazkırı doğumlu, Lise mezunu

Ümmü Koralay, 1935, Dazkırı, Aşğıyenic köyü, İlkokul mezunu.